

Наталія РОМАНОВА

ПОЕЗІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ПРОТОТЕКСТ У ВІРШАХ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Стаття присвячена дослідженню впливу поезії Т. Шевченка на творче становлення В. Симоненка. На основі аналізу текстів з'ясовано спільні моменти у творчості поетів, а також види творчого впливу. Численні алюзії та ремінісценції з Кобзаря у віршах В. Симоненка вказують на те, що він – продовжувач Шевченкових традицій в українській літературі.

Ключові слова: поезія, творче наслідування, алюзія, ремінісценція, цитатія.

В українському літературознавстві існує багато думок про схожість творчої манери й духовну спорідненість Т. Шевченка та В. Симоненка (М. Сом, І. Кошелівець, А. Ткаченко, В. Яременко, В. Стус). Перші спроби провести паралелі Т. Шевченко – В. Симоненко були зроблені після смерті Василя, на вечорі його пам'яті 16 січня 1965 року. До думки, що В. Симоненко – продовжувач традицій Великого Кобзаря, спонукають подібність образів, спільність поглядів на долю України, співзвучність тем і мотивів поезії. Хоча Василь Яременко дещо розширив уявлення про спільні величини для порівняння творчості поетів: «Не зовнішньою подібністю інтонацій, не всеспопеляючою любов'ю до рідного народу вони рівні, навіть не величю й сміливістю дум, умінням вести сердечну розмову з читачем – вони співмірні прометеїзмом думки й образу, захованим у їхній поезії вулканної сили соціальним динамітом, що завжди готовий вибухнути там, де око поета помічає кривду рідного народу»¹. Метою статті є аналіз естетичного підґрунтя творчості В. Симоненка, при цьому постає необхідність знайти слід Т. Шевченка як духовного й літературного вчителя у віршах поета.

Численні філософські та естетичні алюзії з творів великого поета у творчості В. Симоненка примушують замислитись над мотивами вибору його творчого шляху. Перебуваючи на шляху творчого становлення, В. Симоненко активно шукає для себе духовний орієнтир, взірць, рівняючись на який, він не зіб'ється на манівці. Таким орієнтиром стала для нього творчість Т. Шевченка,

¹ Яременко В. Життя і поетична творчість Василя Симоненка // Симоненко Василь. Спадщина: У 2 т. – К.: ДП «Видавничий дім „Персонал”», 2008. – (Б-ка українознавства; – Вип. 14). – Т. 1: Поезія. – Кн. 1. – 464 с. – С. 68.

одухотворена народом і безмежною любов'ю до України. Обравши такий шлях до духовних вершин, В. Симоненко відчув потреби свого часу й готовність читачів до сприйняття істин у поетичній формі. Він над усе хотів бути почутим, і, можливо, передчуваючи свою ранню загибель, поспішав сказати найголовніше прямо й без «красивостей». У його творчості не було філософської афористичності та метафоричної глибини, а були національно наснажені слова та житейські сентенції, мудрі у своїй простоті. З-поміж усіх шістдесятників В. Симоненко був найзрозуміліший для читача, найприродніший і органічний у своїй простоті. Поет, за словами Л. Тарнашинської, взяв на себе Шевченкову роль «будителя словом», певною мірою жертвуючи естетикою творчості заради важливих суспільних проблем. Проте глибина поезії та її надзвичайна щирість компенсує ті художньо-естетичні втрати, яких зазнав Симоненко на непростому творчому шляху².

Василь Стус зазначає: «Коли деякі його ровесники, стаючи в позу, відшукували для себе модерних метрів, то Симоненко повертався виспраглим лицем до гнівної музи Т. Шевченка... Він відважився бути не новатором»³. Дотримуючись традиційної манери написання, поет услід за Т. Шевченком вводить у свої твори найбільш природні та зрозумілі для читача образи України, рідної землі, матері.

Твори Симоненка багаті на літературні та філософські ремінісценції з Т. Шевченка, звертання до найбільш природних людських почуттів – любові до матері й рідної землі. Проте його рання патріотична лірика йде ще не так від усвідомленої всепоглинаючої любові до рідного краю, як зумовлена впливом Т. Шевченка, у ній відчувається відгомін мотивів Кобзаря й подібність стилістичних особливостей тексту.

Вірш «Шум полів» (Над «Кобзарем») – це відлуння поезії Т. Шевченка, погляд на його творчість і на історію очима сучасного В. Симоненку читача. Форма сонета, яку обрав В. Симоненко, свідчить про те, що він не просто свідомо наслідує, а переосмислює культурний матеріал.

Із часом автор усе ширше й вільніше вкраплює у твори народні пісні й ремінісценції з Т. Шевченка. Інтонації з Кобзаря вчуваються у віршах «Аж з-за гаю набігає тихий вітровий», «Яром та долиною», «Гей, мовчать діброви на краю села».

Від свідомого наслідування Т. Шевченка в дещо учнівському вірші «Шум полів» (Над «Кобзарем») В. Симоненко доходить до відчуття духовної спорідненості з Шевченком, він зрозумів, що

² Симоненко В.: «Україно, ти моя молитва...»: Бібліогр. нарис / Авт. нарису Л. Тарнашинська. – К., 2007. – 119 с. – С. 20.

³ Стус В. Серед грому і тиші // Сучасність. – 1995. – Ч. 1. – С. 139.

долучається до важливої справи національного та духовного відродження української нації, але така доля вимагає жертвності від поета. Можливо, саме тому він напише у вірші «Стільки в тебе очей...»:

Щось у мене було
І від діда Тараса,
І від прадіда –
Сковороди⁴.

І це *було* стало в Симоненковій життєвій трагедії дуже красномовним.

Найбільше слід Т. Шевченка відчувається в патріотичній ліриці поета: така ж пристрасть, така ж «недозволена щирість» і такий же гнів. Любов до України – ось що найсильніше пов'язувало цих двох видатних людей, саме тому найбільше інтонаційних і тематичних перегуків творчості поетів проявляється у віршах, звернених до України й рідного народу. У своїх найкращих творах Симоненко і справді досягає високого Кобзарєвого звучання, і численні алюзії з поезією Т. Шевченка не випадковість.

У Т. Шевченка читаємо: «Я так її, я так люблю мою Україну убогу, що проклену святого Бога, за неї душу погублю!» Симоненко ж пише:

Я проллюся крапелькою крові
На твоє священне знамено!⁵
Я тоді з твоїм ім'ям вмираю
І в твоєму імені живу⁶.

«Хай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою говорю!»; «Народ мій е! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ!» – ці Симоненкові інвективи без будь-яких перебільшень – на рівні Шевченкових. Тільки поет Шевченкового рівня може дозволити собі гнівно звертатись до України, із синівською щирістю й непоборним громовим запалом він прагне викоринити будь-яку неправду й несправедливість.

У творах В. Симоненка чітко проглядаються ремінісценції, запозичення, приховані та явні цитати з Кобзаря. Використовує автор і сміливе введення Шевченкового тексту поруч зі своїм:

Хоч раз почуйте, грамотні руїни,
Нікчемні слуги чорного добра,

⁴ Симоненко В. Спадщина: У 2 т. / В. Симоненко: упорядкув., передм., алф. покажч., підбір світлин В. Яременка. – К. : ДП «Видавничий дім „Персонал”», 2008. – (Б-ка українознавства; Вип. 14). – Т. 1: Поезія. – Кн. 1. – 464 с. – С. 239.

⁵ Симоненко В. Спадщина: У 2 т. – Т. 1: Поезія. – Кн. 1... – С. 107.

⁶ Там само. – С. 377.

Як, обіпершись вітрові на спину,
Кричить Тарасова гора:
– Нема на світі України,
Немає другого Дніпра...⁷

У деяких випадках схожість між обома поетами просто вражаюча. Шевченковому «Кавказові» Симоненко створив відповідник – «Курдському братові», в якому просто чуються Шевченкові інтонації:

Волають гори, кровію політі,
Підбиті зорі падають униз,
В пахкі долини, зранені і зриті,⁸
Вдирається голодний шовінізм⁸.

Поезія прийнята пафосом визвольної боротьби, містить алюзії, що допомагають читачеві усвідомити її соціально-політичний підтекст. Ця поезія, створена як відгук на повстання курдів проти іранського шаха, є перегуком через століття з Шевченковим закликком боротися проти російської тиранії. Кожен, хто читає ці рядки:

О, курде, бережи свої набої
Але життя убивців не щади!
На байстрюків свавілля і розбою
Кривавим смерчем, бурєю впади!⁹ –

достеменно розуміє, що не тільки про курдів йдеться, а й про Україну під російським шовінізмом.

Якщо в поезії «Шум полів» Симоненко ще досить пафосно говорить про «історію насильства й батогів з віків минулих», то зі спогадів про своє дитинство він написав поезію «47 рік» і витворив страшну картину колгоспного рабства:

А люди йшли байдуже, мов лелеки,
Із косами дідівськими на лан,
В полукіпках лишали чорні глеки
І, зуби стиснувши, «виконували план»¹⁰.

Твір має дуже виразні ремінісценції з Шевченковим «І виріс я на чужині»:

Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,

⁷ Там само. – С. 420.

⁸ Там само. – С. 414.

⁹ Там само. – С. 414.

¹⁰ Там само... – С. 109.

Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть!..¹¹

Обох поетів гнітило те, що українці сприймали життя з рабською покорою й фаталістичною приреченістю, ця риса національного характеру була однією з причин тривалої колоніальної залежності нашої країни. Та сама російщина, що й за Т. Шевченка, панувала за Радянського Союзу в Україні, тільки на місце царів та їх сатрапів до влади прийшов тоталітарний режим. І наскільки змінилися обставини, настільки змінилася й термінологія: у Т. Шевченка були «царі», «сатрапи», «ундіра»; у Симоненка – «лакузи», «духовні покидьки», «заброди», «ххолуї».

Об'єктом гострожалої критики стає для поетів людське довготерпіння й покора. Тексти Симоненка мають глибинні асоціативні зв'язки й алюзії зі словами Т. Шевченка:

О люди! люди-небораки!
Нащо здалися вам царі?
Нащо здалися вам псарі?
Ви ж таки люди, не собаки!¹²

Перша строфа поезії «Вихвалять, і славити, й кричати...» зі збірки «Земне тяжіння» містить недвозначні натяки на політичну ситуацію в Україні, саме тому вона була завбачливо вилучена цензурою:

Може, так і треба неодмінно,
Як робить давно вже звикли ми:
Падати слухняно на коліна
Перед геніальними людьми!¹³

Поет конкретизує словами «звикли ми» рабську покору, плазування перед тоталітарним режимом. Після того, як цю строфу було вилучено, втрачалася політична напруга й мова переходила в цілком природне русло просто шанобливого схиляння перед геніями.

Сповнений шевченківською викривальною силою і твір «Монархи». Автор навіть вводить у текст ім'я Т. Шевченка на протигагу «ідолам обслиненим, обцілованим» і завершує твір афористичним утвердженням мудрості, величі й краси.

Поруч із гнівною напругою віршів поети часто використовують іронію та сатиру, які мають більшу силу у викритті ідолопоклонства, що культивувалося в нас протягом багатьох років, та багатьох інших соціальних вад. Шевченків «Сон» («У

¹¹ Шевченко Т. Кобзар. – К. : Рад. школа, 1986. – 608 с. – С. 396.

¹² Шевченко Т. Кобзар... – С. 545.

¹³ Симоненко В. Спадщина: У 2 т. – Т. 1: Поезія. – Кн. 1... – С. 318.

всякого своя доля...) містить безжальну сатиру на царів та їх прибічників, Симоненкова ж іронія закономірно переростає в сарказм, коли він говорить про владу в цілому і про деспотичне правління Сталіна зокрема («Балада про зайшлого чоловіка», «Монархи», «Казка про Дурила»).

Творчість Симоненка – це продовження Шевченкових пророцтв і застережень. Причину світових нещасть Симоненко бачить у всевладді диктаторів і в тотальному підкоренні їм більшості людей. У щоденнику 16 жовтня 1962 року він пише: «Немає нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини». Пафос віршів спрямований на те, щоб застерегти людство від байдужості, що веде до агресії та сваволі влади, від повторення фатальних сторінок своєї кривавої історії, від глобального самознищення.

В. Симоненко ще досить юним формує свій морально-етичний кодекс і намагається донести високі духовні цінності до читача. Елементи повчання, моралізаторства вилилися в нього в яскраву публіцистичну кінцівку, яка спонукає до роздумів. Але, орієнтуючись на кращі зразки Шевченкової лірики («Сон», «Подражаніє 11 псалму»), поет починає викривати соціальні вади за допомогою іронії та сатири. У сатиричних віршах характерне для його творчості моралізаторство набуває не прямої вказівки для сугестивного впливу на реципієнта, а переростає в завуальоване, метафоричне письмо.

Поезія «Люди часто живуть після смерті» побудована за логікою сатиричного парадоксу та гротеску. Іронічне звучання назви обумовлене семантичною неузгодженістю компонентів речення й розкривається в контексті:

Люди часто живуть після смерті
вріже дуба, а ходить і їсть...¹⁴

Таке зречення повноти життя є абсолютно протиприродним, тому автор застерігає від несправжнього існування, коли людьми керують гроші чи влада. У цій поезії чітко відчуваємо відгомін слів Т. Шевченка:

Не дай спати ходячому,
Серцем замирати
І гнилою колодою
По світу валятись¹⁵.

¹⁴ Там само. – С. 369.

¹⁵ Шевченко Т. Кобзар... – С. 281.

Василь Симоненко, вдаючись до аллюзії, підводить читача до беззаперечного висновку:

Йй-право, не страшно вмерти,¹⁶
А страшно мертвому жити!

Для Симоненка спокій смертельно небезпечний, адже справжнє покликання людини – «бути несамовитим, горіти, вибухати»:

Я кличу вас у відчаї не гнуться,
А вибухати, як нові сонця!¹⁷

Симоненко відчуває свіжі імпульси, покликані переломити хід історії, прагне пробудити суспільство й застерегти від байдужості, а для цього головне сказати: «Будь проклят спокій!»

Акцентуючи свою увагу на проблемах народу, Симоненко, подібно до свого вчителя, відкидає на периферію творчості пейзажну лірику. Ще в пору учнівства він наголошує на тому, що для поета головне – «турботи і жалі народу». У поезії «Поет і природа» за допомогою важливих для розуміння семантики твору епітетів «літня проза», «трафаретні роси» він утверджує, що головне завдання поета – «пливти на галері сучасності» (А. Камю). Так уже склалася наша історична доля, що в українській літературі протягом усього її розвитку – від Т. Шевченка до В. Симоненка – така поезія завжди лишалася актуальною. У місткому афористичному слові вона несла правду всупереч заборонам, насильству, фальсифікації, несла ідеали, моральні постулати, прагнула пробудити словом заснулі душі. За таке слово завжди дорого треба було платити – здоров'ям, волею, самим життям. Але воно вже сприймалося не як затерта істина, воно набувало ваги й сили, кликало, вело, підтримувало.

Важливий струмінь творчості поета, в якому відчуваються ремінісценції з Т. Шевченка, – схиляння перед жінкою-матір'ю. Мати, мабуть, – один з найсильніших образів Симоненкової поезії, їй віддано стільки щирої уваги, скільки в нашій літературі не траплялося вже, за словами І. Кошелівця, від Т. Шевченка.

Для Т. Шевченка мати, хоч і покритка, – свята, «великомучениця», і для В. Симоненка ця тема була неприховано болючою, що й відбилася в його творчості. Все життя В. Симоненко ніс у собі почуття провини перед матір'ю і перед усіма жінками, що він – сильний і мужній чоловік – змушений безсило споглядати горе матері, баби Онисі й усіх намучених, страждених жінок. У його романтизованому ідеалі життя жінка мала б тільки народжувати й виховувати дітей, і це було

¹⁶ Симоненко В. Спадщина: У 2 т. – Т. 1: Поезія. – Кн. 1... – С. 369.

¹⁷ Там само. – С. 342.

найвеличніше її завдання. У той же час цю святу місію було відкинуто на периферію обов'язків сільської трудівниці, яка «зуби стиснувши, виконувала план». І тому початкова повага до кожної жінки вже у змужнілого поета зміцнюється й переростає у возвеличення краси материнства.

«Одинока матір» – разючий приклад у поезії, як мотив «Катерини», більше ніж через сто років пізніше повторився з такою дивовижною поетичною експресією в творчості молодого поета. Гнівне звинувачення радянській системі звучить у його словах:

Нехай духовні покидьки
Й заброди
Байстря, безбатченком
Назвуть твоє дитя!
Найтяжчий злочин –
Вкрасти у народу
Тобі довірене життя¹⁸.

Апофеозом трагічного образу матері є такі експресивні рядки:

Мадонно мого часу!
Над тобою
Палають німби муки і скорбот,
І подвиг твій,
Обпечений ганьбою,
Благословив розстріляний народ!¹⁹

Щодо форми — це квінтесенція поетичної простоти, наче з умисним униканням оригінального слова чи метафори.

Співзвучні мотиви чуються і в рефлексіях про власне світовідчуття. Обидва поети часто відчували самотність і нерозуміння. Рядки Симоненка:

Пошли мені, Боже, хоч ворога,
Коли друга послати жаль!²⁰ –

мають відчутні ремінісценції з Т. Шевченка:

Доле, де ти! Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, боже,
То дай злої! Злої!²¹

¹⁸ Там само. – С. 355.

¹⁹ Там само. – С. 355.

²⁰ Там само. – С. 348.

²¹ Шевченко Т. Кобзар... – С. 281.

В. Симоненка не дарма називають послідовником Великого Кобзаря, поетом шевченківського звучання. У його творах відчуваються співзвучні мотиви, образи, подібний і стиль написання поезії. Поет відчув віяння часу й потребу читача в простому й щирому слові, тож біля витоків своєї творчості поставив грізне слово Т. Шевченка. Обравши для себе його творчість духовним і творчим орієнтиром, Симоненко не просто наслідує, він починає так само критично й масштабно мислити. Подібний морально-етичний кодекс, єдині пріоритети, багато спільного у світовідчутті дало можливість В. Симоненку так точно відчувти і переосмислити творчість Кобзаря. Вони мислили одними категоріями, саме це зумовлює численні ремінісценції, підкреслену цитатність та інтонаційну подібність їхньої творчості. З упевненістю можна сказати, що поезія В. Симоненка стала такою близькою і зрозумілою читачам, тому що вона виростала із Шевченкових традицій.

***Наталія Романова
Поезія Тараса Шевченка как прототекст
в стихах Василия Симоненко***

Статья посвящается исследованию влияния поэзии Шевченко на творческое становление Василия Симоненко. На основании анализа текстов выясняются общие моменты в творчестве поэтов, а также виды творческого влияния. Многочисленные аллюзии и реминисценции из Кобзаря в стихах Симоненко указывают на то, что он – продолжатель традиций Тараса Шевченко в украинской литературе.

Ключевые слова: *поэзия, творческое подражание, аллюзия, реминисценция, цитация.*

***Nataliya Romanova
Taras Shevchenko's poetry as prototext
in Vasyl Symonenko's poems***

The article is devoted to the research of Shevchenko's poetry influence the creative Vasyl Symonenko's growth. The resemblance of their creation are researched on the base of analyse of the texts and the types of creative influence are depicted. A lot of allusions and reminiscences from Kobzar in Symonenko's poems show he is a continuer of Shevchenko's traditions in Ukrainian literature.

Key words: *poetry, creative imitation, allusion, reminiscence, quotation.*